

Наукові перспективи
Видавнича група

ISSN (print) 2708-7530
DOI: 10.52058/2708-7530-2022-12(30)

НАУКОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

СЕРІЯ: "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ", СЕРІЯ: "ПРАВО",
СЕРІЯ: "ЕКОНОМІКА", СЕРІЯ: "ПЕДАГОГІКА",
СЕРІЯ: "ПСИХОЛОГІЯ", СЕРІЯ: "МЕДИЦИНА"

MERRY
Christmas
HAPPY NEW YEAR

Випуск 12(30)

2022

*Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук з державного управління»*

Громадська організація «Асоціація науковців України»

у рамках роботи Видавничої групи «Наукові перспективи»

Наукові перспективи

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*

Випуск № 12(30) 2022

Київ – 2022

*Public Scientific Organization "Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration"*

Public Organization "Association of Scientists of Ukraine"

within the work of the Publishing Group "Scientific Perspectives"

Scientific Perspectives

*(Series "Public Administration", Series "Law", Series "Economics",
Series "Medicine", Series "Pedagogy", Series "Psychology")*

Issue № 12(30) 2022

Kiev – 2022

ISSN (print) 2708-7530

DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30))

Наукові перспективи: журнал. 2022. № 12(30) 2022. С.561

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 р.
№ 1188 журналу присвоєно категорію "Б" із галузей науки:
державне управління, право та економіка*

*Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021
№ 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології*

*Рекомендовано до друку Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська
Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 26.12.2022, № 7/12-22)*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24436-14376Р від 09.06.2020 р.

Журнал видається за підтримки Міжнародного економічного інституту (Есеніце, Чехія) та КНП
"Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва"

*Журнал заснований з метою розвитку вітчизняного наукового потенціалу та реалізації кращих
традицій науки в Україні та за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та
функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку державного управління, права, економіки,
психології, педагогіки та медицини. Видання розраховано на дослідників, викладачів вищих навчальних
закладів, аспірантів, магістрів, фахівців-практиків.*

*Наукове видання включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної
пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible.*

Головний редактор:

**Харченко Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, Проректор з
наукової роботи Університету Новітніх Технологій, директор
Видавничої групи «Наукові перспективи», м. Київ, Україна

Заступники Головного редактора:

Даций Олександр Іванович — доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник
освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії
управління персоналом (Київ, Україна);

Макаренко Олександр Миколайович — доктор медичних наук, професор, академік
Міжнародної академії освіти та науки, професор кафедри загально медичних дисциплін Міжрегіональної
Академії управління персоналом (Київ, Україна);

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, професор,
академік Академії будівництва України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної
Академії управління персоналом (Київ, Україна);

Помиткіна Любов Віталіївна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та
психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (Київ, Україна);

Федоренко Владислав Леонідович — доктор юридичних наук, професор, DrHb - доктор
хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор
Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції
України (Київ, Україна).

Редакційна колегія:

Романенко Євген Олександрович - доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, проректор Національного авіаційного університету, президент громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна);

Арошидзе Паата — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Державного університету імені Шота Руставелі (Грузія);

Ахметова Лайла Сейсембековна — доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри ЮНЕСКО, міжнародної журналістики і медіа в суспільстві факультету журналістики Казахського Національного університету (КазНУ) ім. аль-Фарабі (Казахстан);

Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна);

Балахтар Катерина Сергіївна — здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна);

Бурик Зоряна Михайлівна — доктор наук з державного управління, старший викладач кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна);

Вдовіна Олена Олександрівна — кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, Україна);

Гбур Зоряна Володимирівна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика (Київ, Україна);

Долгова Олена Миколаївна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Гвоздзьєвіч Сильвія — кандидат наук, кафедра адміністрації та національної безпеки Державної професійної вищої школи ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща);

Головач Наталія Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна);

Гудзенко Ганна Володимирівна — кандидат медичних наук, асистент кафедри неврології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна);

Гуменникова Тамара Рудольфівна — доктор педагогічних наук, професор, директор Придунайської філії Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна);

Гечбаїя Бадрі Нодаровіч — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія);

Дегтяр Андрій Олегович — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та підприємництва Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського, Заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна);

Дегтяр Олег Андрійович — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (Харків, Україна);

Журавльова Лариса Петрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна);

Ічанська Олена Михайлівна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Кайдашев Роман Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та банківського права Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);

Коляденко Ніна Володимирівна — доктор медичних наук, доцент, завідувач кафедри медичної психології Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна);

Лігоцький Анатолій Олексійович — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна);

Лич (Назарук) Оксана Миколаївна — доктор психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна);

Мальцев Дмитро Валерійович — кандидат медичних наук, завідувач лабораторії імунології і молекулярної біології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна);

Мельник Володимир Степанович — доктор медичних наук, професор кафедри неврології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, декан медичного факультету №1 (Київ, Україна);

Мідельський Сергій Людвигович — професор, Академік, Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан);

Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща) ;

Мотренко Тимофій Валентинович — доктор філософських наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, Академік Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна) ;

Нікульчев Микола Олександрович — доктор богословських наук, кандидат філософських наук, професор, доцент кафедри історії та права ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (Покровськ, Донецька область, Україна);

Недбалек Карел — доктор філософії (PhD) в галузі права, доцент, професор Європейського професійного докторату, МВА, адвокат (Чехія) ;

Новак-Каляєва Лариса Миколаївна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України (Львів, Україна) ;

Орел Марія Григорівна — доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна) ;

Павлов Костянтин Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Київ, Україна) ;

Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна — доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна) ;

Перестюк Інга Миколаївна — кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна) ;

Помиткін Едуард Олександрович — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, Україна);

Радзіховська Наталія Станіславівна — кандидат медичних наук, лікар вищої категорії, завідувач відділенням неврології КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м. Києва", асистент кафедри неврології НМУ імені О.О. Богомольця (Київ, Україна) ;

Савенко Олена Анатоліївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і права Дніпровського державного аграрно-економічного університету, членкиня громадської наукової організації "Фінансово-економічна наукова рада" (Київ, Україна) ;

Ситник Григорій Петрович — доктор наук з державного управління, кандидат технічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна) ;

Стовба Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та морського права Херсонської державної морської академії (Херсон, Україна);

Титко Анна Василівна — кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна) ;

Тимошенко Наталія Юрївна — кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (м. Київ, Україна);

Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна) ;

Хохліна Олена Петрівна — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна) ;

Цимбалюк Руслан Степанович — кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної хірургії № 1 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, декан медичного факультету №2 (Київ, Україна) ;

Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна) ;

Якимчук Аліна Юрївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна) ;

Яковицька Лада Савелівна — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна).

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Державне управління»

- Косач І.А., Пилипенко М.М.** **12**
СИСТЕМА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ АПК: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
- Маланчій М.О., Полюк В.С., Кушнір О.М.** **22**
СТРУКТУРА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ВІДБОРУ КАДРІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИКОРДОННИХ ПІДРОЗДІЛІВ
- Масик М.З.** **41**
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
- Пархоменко-Куцевіл О.І.** **55**
РЕФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
- Петринська В.В.** **65**
ОСОБЛИВОСТІ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНОГО АПАРАТУ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ
- Шаповалов Г.М.** **81**
ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ В ДОСЛІДЖЕННІ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

СЕРІЯ «Економіка»

- Hagverdiev Rakim Zulal oglu** **95**
THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN INCREASING THE PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF VARIOUS INSTITUTIONS
- Буткевич О.В.** **107**
ОБЛІКОВІ ПРОБЛЕМИ ТА АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

- Гончарова В.Г., Шишмакова Д.Д.** 121
*ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ
НА ПІДПРИЄМСТВІ ПТВФ «ДОВІРА»*
- Дроздова В.А., Мартинюк Ю.О., Буренок Д.Л.** 129
*ЗМІНИ У МЕНЕДЖМЕНТІ ТА ЛОГІСТИЦІ РЕСТОРАННОГО
ГОСПОДАРСТВА*
- Дьяченко Ю.В., Корнецова К.П., Стукановська О.О.** 139
*ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ КОНДИТЕРСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ*
- Івченко Т.В., Рудь В.П., Лялюк О.С.** 152
*РИНОК СПАРЖІ В КОНТЕКСТІ ЕКСПОРТНИХ
МОЖЛИВОСТЕЙ ТА КОНВЕЄРНОГО ВИРОБНИЦТВА*
- Калінін А.М., Гора А.В., Поярков М.В.** 164
*ВПЛИВ ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИХ ФАКТОРІВ НА СУЧАСНИЙ
РОЗВИТОК АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ*
- Коваленко Н.О., Гавриленко О.Є., Гребінчук О.М.** 177
*ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ В УМОВАХ ВІЙНИ*
- Корсікова Н.М., Саркісян Г.О., Лева Є.** 190
*ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ*
- Літвак О.А.** 200
*ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ЦИРКУЛЯРНОЇ
ЕКОНОМІКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ*
- Рачинська Г.В.** 218
УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В МАЛОМУ БІЗНЕСІ
- Савенко І.І., Кучеренко В.О., Тітаєвський М.А.** 228
*ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ В
УПРАВЛІННІ ЛОГІСТИЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВА*

Смолич Д.В. <i>УПРАВЛІНСЬКА КУЛЬТУРА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, ЗАДАЧІ, СТРУКТУРА, РІВНІ ТА РОЗВИТОК</i>	241
Стойка В.С. <i>КРАУДФАНДИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД</i>	252
Татаріна Т.В. <i>ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ</i>	262
Черемних І.В. <i>ЗНАННЯ ЯК КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ФАХІВЦІВ ОСВІТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ</i>	276
СЕРІЯ «Право»	
Бруневич В.М., Малінковська О.В., Тимошук О.І. <i>ПРАВО НА ТРАНСПЛАНТАЦІЮ ОРГАНІВ ЯК ПРАВО ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ</i>	287
Варинський В.О. <i>СУЧАСНІ НАПРЯМКИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ</i>	299
Горностаї Є.В. <i>ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗАМАХ НА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2001 РОКУ</i>	311
Ігнатченко І.Г. <i>АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ СЛУЖБИ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	321
Кальна А.В. <i>ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ</i>	336

Кудлай І.В., Бабіна В.О. **346**
*МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО
КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ*

Логойко О.О. **359**
УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У СУДІ ПРИСЯЖНИХ

Шульженко Н.В. **367**
*ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА ВІД ЗАГРОЗ
ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ*

СЕРІЯ «Педагогіка»

Алексеева Н.Д. **374**
*ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ САМОДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО
ТЕАТРУ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ*

Афанасьєв А.О., Біницька К.М., Казакова Н.В. **384**
*РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З
ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЗАСОБАМИ
ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ*

Скріль І.В. **395**
*ЛІНГВОДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО
ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В ГОВОРІННІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ
СПРАВИ*

СЕРІЯ «Психологія»

Бочелюк В.Й., Панов М.С., Жадленко І.О. **409**
*ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА
ПІДЛІТКІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ*

Кривоногова О.В., Мірошніченко В.В., Орленко І.М., Чайка М.С. **424**
*ЗАЛУЧЕНІСТЬ ЧОЛОВІКІВ-БАТЬКІВ ДО ВИХОВАННЯ ТА
РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО
РОЗВИТКУ*

- Миколенко Н.В., Благодир В.О., Курило А.Є.** **444**
ФЕНОМЕН КРИЗИ ЧВЕРТІ ЖИТТЯ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ
- Оверчук В.А.** **461**
ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ
- Пастрик Т.В.** **473**
УПРАВЛІННЯ ХВОРОБОЮ ТА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ОСІБ ІЗ ХРОНІЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ
- Петренко І.В.** **487**
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В СИСТЕМІ «СІМ'Я-ШКОЛА»
- Процик Л.С.** **500**
ПЕРЕЖИВАННЯ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ЯК ВІТАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ
- Резнік О.Г.** **511**
ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ
- Розіна І.В., Ригель О.В., Ковальова О.В., Варіна Г.Б., Мостова Т.О.** **519**
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ У ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕМАТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
- Федотова Т.В.** **529**
МОРАЛЬНИЙ ДИСТРЕС & МОРАЛЬНА ТРАВМА ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРОБЛЕМИ
- Чекаловська Г.З., Баранівська А.О.** **544**
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

СЕРІЯ «Психологія»

УДК 159.97

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-409-421](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-409-421)

Бочелюк Віталій Йосипович доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, професор кафедри спеціальної освіти та психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69017, тел.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0001-8727-3818>

Панов Микита Сергійович доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної освіти та психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69017, тел.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0002-5085-8895>

Жадленко Ірина Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та психології, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69017, тел.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0003-2696-6690>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ З ДЕПРЕСИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. У статті представлено огляд наукової літератури з теми організації системи соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків з депресивними розладами. Встановлено, що депресія у дітей та підлітків є дуже розповсюдженим явищем, а у періоди соціально-політичної, економічної нестабільності та найголовніше – постійної небезпеки для життя внаслідок війни ризики виникнення дитячих депресій збільшуються. Визначено особливості симптомокомплексу депресії у дітей та підлітків, описано систему чинників виникнення депресії. Зазначено, що в умовах постійної небезпеки для життя, внутрішньої міграції населення та потреби соціально-психологічної адаптації до нових умов життя, дестабілізація економічної ситуації діти є

найбільш незахищеною верствою населення, оскільки на мають готовності до подолання кризових і стресових ситуацій та мають недостатньо сформовані копінг-стратегії. Підкреслено, що збільшення актуальності проблематики дитячої та підліткової депресії, потреба у психологічній реабілітації дітей та підлітків, що постраждали внаслідок воєнних дій сприяють створенню фундаментальних праць та розробки методології соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними порушеннями. Наголошено, що програма соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами має бути мультидисциплінарною (включати в себе роботу психологів, соціальних працівників, педагогів, медиків), комплексною (включати психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, психопрофілактику, психологічну просвіту, психофармакологію). Система соціально-психологічної реабілітації має бути спрямована не лише безпосередньо на дитину, а й на створення реабілітаційного соціального середовища – включати в себе роботу з сім'єю, шкільним середовищем, а також спрямовуватись не тільки на зникнення наявних депресивних симптомів, а й на профілактику подальших рецидивів захворювання. Авторами здійснено детальний опис моделей соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків, запропонованих вітчизняними вченими, визначено їх переваги та недоліки.

Ключові слова: депресія, підліткова депресія, депресивний розлад у дітей, профілактика депресії, соціально-психологічна реабілітація, депресологічні чинники.

Bocheliuk Vitalii Yosypovych Full Doctor in Psychology, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Professor at the Department of Special Education and Psychology of Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Naukovoho mistechka St., 59, Zaporizhzhya, 69017, tel.: (066) 292-43-47, <https://orcid.org/0000-0001-8727-3818>

Panov Mykyta Serhiyovych Full Doctor in Psychology, Assistant Professor, Professor at the Department of Special Education and Psychology of Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Naukovoho mistechka St., 59, Zaporizhzhya, 69017, tel.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0002-5085-8895>

Zhadlenko Iryna Oleksandrivna PhD in Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Department of Special Education and Psychology of Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Naukovoho mistechka St., 59, Zaporizhzhya, 69017, tel.: (050) 936-10-29, <https://orcid.org/0000-0003-2696-6690>

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH DEPRESSIVE DISORDERS

Abstract. The article presents a review of scientific literature on the topic of organizing the system of social and psychological rehabilitation of children and adolescents with depressive disorders. It has been established that depression in children and adolescents is a very common phenomenon, and in periods of socio-political and economic instability and, most importantly, constant danger to life due to war, the risk of childhood depression increases. The features of the symptom complex of depression in children and adolescents are determined, the system of factors causing depression is described. It is noted that in conditions of constant danger to life, internal migration of the population and the need for social and psychological adaptation to new living conditions, destabilization of the economic situation, children are the most vulnerable segment of the population, as they are not ready to overcome crisis and stressful situations and have insufficiently formed coping skills, strategies. It is emphasized that the increasing relevance of the problem of child and adolescent depression, the need for psychological rehabilitation of children and adolescents who suffered because of military operations contribute to the creation of fundamental works and the development of a methodology for social and psychological rehabilitation of children and adolescents with depressive disorders. It was emphasized that the program of socio-psychological rehabilitation of children and adolescents with depressive disorders should be multidisciplinary (include the work of psychologists, social workers, teachers, doctors), comprehensive (include psychodiagnostics, psychocorrection, psychotherapy, psychoprophylaxis, psychological enlightenment, psychopharmacology). The system of socio-psychological rehabilitation should be aimed not only directly at the child, but also at creating a rehabilitative social environment – include work with the family, the school environment, and also be directed not only at the disappearance of existing depressive symptoms, but also at the prevention of further relapses of the disease. The authors carried out a detailed description of the models of social and psychological rehabilitation of children and adolescents proposed by domestic scientists identified their advantages and disadvantages.

Keywords: depression, adolescent depression, depressive disorder in children, prevention of depression, socio-psychological rehabilitation, depressive factors.

Постановка проблеми. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я 40% серед зареєстрованих психічних розладів складають депресивні та тривожні розлади. Особливу небезпеку становлять депресивні стани у дітей та підлітків, підвищуючи ризик суїцидальної поведінки. Однак, не зважаючи на актуальність проблему та небезпеку для життя та здоров'я, яку вона

становить, питання лікування тривожно-депресивних розладів дітей та підлітків недостатньо представлено в науці та має труднощі практичної реалізації. Проблеми реабілітації дітей полягають у першу чергу в недостатній компетенції фахівців, які безпосередньо контактують з дитиною: мова йде про вчителів та лікарів загальної практики. Крім того, за даними ВООЗ лише 20% українських батьків звертаються до фахівців з проводу дитячої депресії. Враховуючи те, що психологічна допомога при даних розладах надається в межах медико-психіатричного та психотерапевтичного підходів, шкільні психологи також недостатньо компетентні для організації реабілітаційних заходів. Найбільш розповсюджений метод лікування депресивних розладів у дорослих (використання психотропних препаратів, переважно антидепресантів та анксиолітиків) також не підходить для терапії дітей та підлітків. Ризик виникнення психічних розладів серед дітей та підлітків збільшується внаслідок переживання кризи в українському суспільстві. В умовах постійної небезпеки для життя, внутрішньої міграції населення та потреби соціально-психологічної адаптації до нових умов життя, дестабілізація економічної ситуації діти є найбільш незахищеною верствою населення, оскільки на мають готовності до подолання кризових і стресових ситуацій та мають недостатньо сформовані копінг-стратегії. Науково доведеним є факт збільшення ризику депресії у психологічно травмованих дітей у порівнянні з дітьми, що не зазнали психологічної травматизації. Втім більшість дитячих депресій залишаються не діагностованими. Збільшення актуальності проблематики дитячої та підліткової депресії, потреба у психологічній реабілітації дітей та підлітків, що постраждали внаслідок воєнних дій сприяють створенню фундаментальних праць та розробки методології соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними порушеннями.

Мета статті – здійснити аналіз сучасних наукових досліджень та визначити особливості психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Депресія не є суто проблемою дорослих, як вважалося у науці певний час. У другій половині ХХ століття численними дослідженнями було виявлено, що депресія не має вікових обмежень. Найбільшим вважається ризик виникнення депресії у підлітковому віці, адже і ризик суїцидальної поведінки у цьому віці, як правило, вище. При цьому дослідники зазначають, що протікання депресії у підлітків має подібні симптоми до депресії дорослих, однак має специфічні вікові особливості, такі як переважання маскованих форм депресивних розладів, атипичний перебіг, складність розпізнавання та ін [7].

Підліткова депресія характеризується такими симптомами: зниження фону настрою, дратівливість, тривога, соматологічні симптоми, розлади сну,

когнітивні дисфункції, агресія, схильність до ризику, вразливість до пошкоджень і травм, порушення правил і вікова регресія. Компонентом психопатології депресивного розладу поведінки у підлітків є агресія [4].

Дослідження 102 підлітків з депресивними розладами колективом українських авторів показало, що у віці 15-18 років вже спостерігалися важкі симптоми депресії, що свідчить про її пізню діагностику та резистентність до лікування. Симптоми прояву депресії теж дещо різнилися в залежності від віку дітей. Так у молодших підлітків (12-14 років) спостерігаються такі симптоми депресії: проблеми в навчанні і міжособистісних відносинах в школі, загальмованість, «залипання», довге нерухоме сидіння в одній позі, тривожність, погіршення концентрації уваги, млявість, пасивність, нудьга, роздратування як відповідна реакцію на прохання батьків, таємний плач, капризи, відстороненість. У підлітків 14-18 років ознаки та симптоми депресії включали: печаль або безвихідь, дратівливість, гнів або ворожість, сльозливість, частий плач, уникнення друзів і сім'ї, втрату інтересу до раніше улюбленої діяльності, зміни в харчовій поведінці і режимі сну. Серед інших симптомів у цій категорії підлітків – занепокоєння і збудженість, почуття марності і провини, відсутність ентузіазму і мотивації, втома і брак енергії, труднощі з концентрацією уваги, думки про смерть або самогубство. В результаті ми можемо побачити як тривога, властива молодшим підліткам, перетворюється в хронічну тривожно-тужливу депресію з частими нападами і депресивний розлад поведінки, що не залежать від умов навколишнього світу. У спробі впоратись з емоційним болем підлітки збігають з дому, зловживають наркотиками і алкоголем, знижують самооцінку, провокують проблеми в школі, уходять в залежність від Інтернету, виникає безрозсудна поведінка, схильність до насильства. У 100% підлітків з депресивним розладом поведінки порушено рівень соціального когнітивного функціонування. Феноменологія поведінкових патернів депресії у підлітків проявляється агресією, патохарактерологічними реакціями, комунікативними девіаціями, аутоагресією (у 34,3 % випадках), рідше зустрічається аморальна, неестетична поведінка. Модель поведінки у дівчаток-підлітків з депресією найчастіше проявлялася у вигляді самошкоджень (порізи, опіки). Аутоагресія у дівчаток 12-14 років проявлялася у порушеннях харчової поведінки за типом анорексії. У хлопчиків 12-14 років з депресією відзначені ігрова та Інтернет-залежності, у підлітків 15-18 років – гемблінг, залежна поведінка від наркотиків і куріння [5].

Н. Бігун зазначає, що симптомокомплекс підліткової депресії має не універсальний, а унікальний характер, зумовлений індивідуально-психологічними особливостями підлітка. В індивідуальних депресивних переживання знаходять вияв внутрішнє екзистенційне наповнення підлітка,

життєвий досвід, феноменологічний світ, усвідомлення свого буття, відчуття власної самоцінності, автентичності [2].

Серед факторів, які підвищують ймовірність виникнення депресії у підлітків виділяють такі: негативний образ тіла, підвищена здатність до критичного осмислення особистістю, що розвивається, свого майбутнього, дисфункція родини або проблеми психічного здоров'я батьків, подружні розлучення або розлучення й економічні утруднення в родині (викликають стрес і депресію, низька популярність серед однолітків, низька шкільна успішність). Існують певні вікові особливості підлітків, які створюють підґрунтя для виникнення депресій – це особистісна та соціальна незрілість, емоційна нестійкість, підвищена реактивність тощо. Втім, не самі вікові особливості є причиною депресій, однак вони роблять дитину більш вразливою до зовнішніх впливів [7].

Однією із причин розвитку депресій у підлітковому віці також є порушення процесів рольового переходу. Рольовий перехід є невід'ємною частиною розвитку особистості підлітка та являє собою формування життєвих умінь, що вимагають виконання нової ролі. У підлітковому віці такими переходами є: перехід у період статевого дозрівання, зрушення від групових відносин до парних, початок сексуальних відносин і прояв бажань, відділення від батьків і родини для досягнення незалежності, прагнення знайти роботу, щоб забезпечувати себе фінансами, прийняття на себе відповідальності за своє майбутнє, планування кар'єри. За умови гармонійного попереднього психологічного розвитку дитини та наявності у неї соціальної підтримки, проходження рольового переходу не викликає труднощів. Проблеми виникають, якщо батьки не можуть прийняти змін, що супроводжують переходу або коли підліток не може сам упоратися зі змінами. Зниження самооцінки, нездатність виправдати очікування своєї родини, зростаючий тиск і відповідальність, тиск ровесників, нездатність уникнути залежності від родини через недостатню впевненість у собі або небажання родини відокремлюватися негативно впливають на проходження вікової кризи та можуть ставати причинами депресивних епізодів [7].

Однією із причин виникнення депресій є міжособистісні конфлікти з однолітками, при чому навіть за умови покращення емоційного стану підлітка, схильність до виникнення конфліктів не зникає. Найімовірніше до депресивного епізоду призводять суперечки, у яких дитина переживає безпорадність у вирішенні конфлікту, підліток відчуває себе незрозумілим і втрачає надію на взаємне спілкування, його самооцінка падає, що відбивається на соціальному відстороненні [7].

Вагому роль як у виникненні депресії, так і в її подоланні відіграє родина. Дослідження підтверджують, що більшою мірою від депресій страждають діти

із неблагополучних сімей, родин з високим рівнем психопатологій, схильністю батьків до депресії, наявність міжособистісних конфліктів в сім'ї тощо [7]. Підлітки з депресивним розладом поведінки вказують на низьку сімейну згуртованість, вкрай емоційно відокремлені відносини з батьками. Варто зазначити, що саме за цим показником результати опитування батьків та дітей суттєво різнилися: діти вбачали стосунки з батьками екстримально роз'єднаними, в той час як батьки відзначали стосунки збалансованими та навіть надмірно зчепленими та емоційно залученими. Даний факт відображає нереалістичне сприйняття батьками стосунків в родині, припускаємо наявність сімейного міфу єдності [5].

Вченими було здійснено спроби класифікації порушень сімейних стосунків, які зазвичай впливають на виникнення депресії та подальші рецидиви захворювання, сюди відносять: порушення сімейних уявлень, порушення структурно-рольового аспекту життєдіяльності сім'ї (а саме розширення сфери батьківських почуттів, перевага дитячих якостей, проекція на дитину власних небажаних якостей), порушення механізмів інтеграції родини можна ідентифікувати через нерозвиненість батьківських почуттів або через зміни в установах батьків по відношенню до дитини в залежності від її статі, порушення системи взаємного впливу членів сім'ї проявляється у виховній невпевненості батьків, у фобії втрати дитини. Відповідно психологічна реабілітація дитини в обов'язковому порядку має включати сімейну психотерапію. Робота з сім'єю, в першу чергу, має включати діагностику наявних порушень в родині. Психолог досліджує особливості контролю за дитиною, рівень задоволення потреб дитини, кількість і складність обов'язків у дитини, надмірність чи недостатність заборон по відношенню до дитини, методи покарання дитини за порушення вимог у сім'ї. Наступним етапом є психоедукація, метою якої є формування у батьків розуміння дитини та її стану. Батьків інформують про причини депресії, особливості її прояву, ризики та способи подолання. Психологу важливо у доступній формі наголосити батькам на необхідності практикування ресурсних активностей родини спільно з дитиною, розробляється план заохочення дитини до таких активностей та позитивне підкріплення. Значну користь родині може надати участь у тренінгах спілкування, тренінгах вирішення проблем, груповій психотерапії тощо. Окремо варто звернути увагу на психологічний стан батьків, адже вони не лише потребують власного додаткового ресурсу, але й є прикладом керування емоційним станом для дитини. Тож батьки мають вміти визначати симптоми депресії і у собі та вчитися піклуватися про власний емоційний стан. Особливо ефективними для батьків підлітків є участь у групах психологічної підтримки. Отже, завданнями сімейної психотерапії є: психоедукація, розвиток підтримуючого аспекту взаємин, відновлення

взаємних ресурсних активностей, покращення комунікації та навичок розв'язання проблем. Сімейна психотерапія знижує стрес членів родини, що позитивно впливає на перебіг хвороби дитини, покращується емоційний клімат в сім'ї, зменшується страх перед захворюванням чи його рецидивом, зростає проактивна опіка. Сімейна психотерапія допомагає сім'ї стати такою необхідною підтримкою для дітей із депресивними розладами [3].

Українськими вченими було запропоновано психоосвітній метод втручання як основу соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків з депресивними порушеннями. Основними завданнями терапевтичного втручання передбачаються такі: корекція депресивної симптоматики, первинна і вторинна профілактика прогресування депресії, відновлення соціально-психологічного функціонування. Зазначена модель реабілітації та психопрофілактики депресивного розладу поведінки у підлітків має багаторівневу структуру та включає стратегію первинного рівня втручання, спрямовану на сім'ю і найближче оточення підлітка (сімейна психотерапія, психоосвітня програма для батьків) і три рівні стратегії, орієнтованої на хворого підлітка (визначення зони дії психотравматичного фактору в сферах мотивації, психологічних установок і поведінкового реагування). Завданням первинного рівня є вирішення стресової ситуації в сім'ї. Заходи цього рівня передбачають залучення батьків до психопрофілактичних програм – набуття теоретичних знань і навичок ефективного управління поведінкою в стресових для дитини ситуаціях, зміну патерну внутрішньосімейних відносин батьки – дитина, батько – мати, участь у спеціальних програмах, що дають змогу батькам та іншим членам сім'ї, залученим до виховання дитини, діяти в рамках єдиної ролівої моделі, надання емоційної підтримки (формування атмосфери, що дає змогу поважати потреби та інтереси дітей та їхніх батьків). А також даний рівень включає підвищення компетенції батьків у сфері охорони психічного здоров'я дітей, проведення активної компанії очищення інформаційного простору від небезпечного для дитячої психіки інформаційного середовища, що містить пропаганду жорстокості, насильства, вживання алкогольних напоїв, використання соціальної реклами, навчання батьків навичкам у сім'ях із високим ризиком жорстокої поведінки, психологічної нестійкості та соціальної дезадаптації.

Другий рівень, орієнтований безпосередньо на підлітка, передбачає корекцію депресивної і коморбідної поведінкової симптоматики методами психотерапії: арттерапія, когнітивно-поведінкова терапія, метод десенсибілізації. Заходи третього рівня мають на меті профілактику рецидивів захворювання та передбачають освіту пацієнтів у контексті – якість життя, копінг-поведінка, локус контролю, мотивація та модифікація неадекватних форм поведінки (моделювання нових когніцій); досягнення в галузі освіти,

залучення в освіту порівняно з минулим, пропущення через призму свідомості змін в групі однолітків (спілкування, терпимість, комплаєнс, співпраця, дружба); зміни в сімейних відносинах (спілкування, терпимість, комплаєнс, співпраця, глибокі і теплі взаємини).

Перевагами даної технології є не лише ефективне комплексне лікування депресії у підлітків без використання психофармакотерапії, а також профілактика як рекурентної депресії, так і деструктивної поведінки [5].

На відміну від цієї моделі, де в основу рівнів реабілітації покладено об'єкта впливу, Н. Рябоконт пропонує інший погляд, де базисом моделі є напрямки психологічної роботи. Автори сходяться у поглядах, що соціально-психологічна реабілітація дітей та підлітків із депресивними розладами має носити комплексний та мультидисциплінарний характер. Першим етапом за моделлю реабілітації Н. Рябоконт є діагностичний. Цей етап включає визначення особливостей невротичного стану дитини на первинному рівні надання медичної допомоги; виявлення стресових факторів, що призводять до виникнення тривоги і депресії; вивчення мікросоціального оточення дитини; психологічне консультування; вивчення клінічних особливостей тривожно-депресивного розладу у дітей. За потреби в особливо складних випадках показана консультація дитячого психіатра з метою проведення диференційної діагностики з іншими психопатологічними станами, призначення психотропних засобів тощо [6]. У науковій літературі не виключається призначення антидепресантів для підлітків, але фармакотерапія може бути показана лише в особливо складних випадках. Більшою мірою перевага надається методам психотерапії.

Н. Бігун наголошує на важливості діагностичного етапу для ефективного лікування підліткової депресії, а саме дослідниця вважає доцільним вивчення індивідуального образу депресії підлітка. Метод включає визначення фізичного, афективного, поведінкового, асоціативного образу депресії. Аналіз індивідуальних образів депресії дає змогу виявити механізми, причини виникнення депресії в кожному конкретному випадку, а також стане в нагоді психологу для встановлення емоційного контакту з підлітком, допоможе проникнути у світ його пререживань і почуттів. Вивчення індивідуального образу депресії має важливе діагностичне та терапевтичне значення, адже саме на його основі має базуватися індивідуальний план психокорекції розладу. Цей діагностичний прийом допомагає відшукати своєрідний внутрішній депресивний стимул, ірраціональні моменти у світобаченні та самосприйнятті дитини [2].

Другим етапом моделі є лікувально-реабілітаційний. На цьому етапі відбувається психологічна корекція, психотерапевтична допомога, медикаментозна терапія та соціальна адаптація.

Психологічна корекція на думку Н. Рябокони має складатися з програми на 10-12 занять, метою якої є редукція тривоги у дітей. З цією метою можуть бути застосовані методи арт-терапії, ігрової терапії, казкотерапії. Психотерапевтична допомога на цьому етапі включає роботу з сім'єю. Сімейна психотерапія має бути спрямована на усунення сімейних конфліктів, неадекватних форм реагування, спілкування і поведінки членів сім'ї, формування довірливих стосунків з дитиною, покращення емоційної атмосфери в сім'ї. Науково доведеною є ефективність когнітивно-поведінкової терапії у лікування депресій, однак вона має вікові обмеження і може бути застосована для дітей старше 8 років. Тож у таких випадках когнітивно-поведінкова терапія направлена виявлення і модифікацію негативних автоматичних думок, дисфункціональних переконань і схем, експозицію фобічних об'єктів і ситуацій, планування діяльності, релаксацію). За даною моделлю психотерапія так само має проводитись курсом по 10-12 сеансів. За потреби на цьому етапі здійснюється медикаментозна терапія тривожно-депресивного розладу та коморбідної соматичної патології. Особливе місце на даному етапі займає соціальна адаптація протягом всього періоду наявної психопатології. Робота фахівців має бути спрямована на попередження конфліктів з однокласниками, вчителями, оточуючими, покращення соціального функціонування дитини.

Завершальним етапом моделі соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами є профілактичний. На цьому етапі передбачено первинну та вторинну профілактику. На первинному рівні здійснюється робота з сім'єю, де було виявлено фактори, що сприяють виникненню депресії. Вторинна профілактика проводиться після реабілітаційного лікування дитини з метою попередження загострення наявної психопатології. На відміну від попередніх етапів, профілактичний не має обмеження

у часі, він триває поки продовжують діяти фактори, які сприяють виникненню депресивного розладу у дитини. На цьому етапі здійснюється психоосвіта батьків і дітей (інформування про фактори формування, розвитку і реабілітації дитини з тривожно-депресивним розладом); психоосвіта лікарів первинного рівня надання медичної допомоги щодо діагностики, лікування, реабілітації та профілактики депресій у дітей; психологічна корекція та соціальна адаптація [6].

Описані вище моделі соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами безумовно є фундаментальними та комплексними. Втім не можна оминати увагою той факт, що такий комплексний, багатоаспектний та мультидисциплінарний підхід має певні труднощі у реалізації на практиці. Оскільки у зазначених моделях

передбачається залучення фахівців різних сфер: психології, медицини, шкільної освіти тощо, їх діяльність має регулюватися на державному рівні. Створення таких масштабних державних програм потребує значного фінансування, що підтверджується міжнародною практикою високорозвинених країн. Реалізації такої програми найближчим часом для країни із післявоєнною економікою та значною кількістю руйнувань здається маловірогідною. Тому ми звертаємо увагу на модель Н. Бігун, запропоновану у 2011 році, яка покладає відповідальність за реалізацію програм профілактики та подолання депресивних розладів у підлітків на сферу психологічної практики [1]. Задля практичного розв'язання проблеми підліткових депресивних розладів пропонується створення розгорнутої диференційованої системи спеціальних профілактичних, психорозвиваючих та психокорекційних заходів, які насамперед охоплюють провідні інститути соціалізації підлітків – сім'ю та школу. Відповідальність за реалізацію даної моделі соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами покладається на шкільну психологічну службу та психологічні служби для сім'ї, дітей та молоді. Вирішальною умовою профілактики і подолання депресії у дітей та підлітків є професійна підготовка практичних психологів, реабілітологів, соціальних педагогів, що працюють в освітніх та реабілітаційних закладах. Завданнями такої професійної підготовки фахівців є: формування знань про природу дитячої і підліткової депресивності, причини її виникнення, клінічні прояви та особливості перебігу; оволодіння методикою діагностики депресивних розладів у дітей та підлітків; ознайомлення з основними принципами профілактики і подолання депресії у школярів; оволодіння необхідними психокорекційними методами та прийомами подолання депресивних розладів; формування знань про особливості розробки психопрофілактичних та психокорекційних програм; ознайомлення з основними вимогами щодо проведення психопрофілактики і психокорекції депресивних станів у школярів; вироблення навичок аналізу ефективності психопрофілактичних, психорозвиваючих та психокорекційних заходів.

З метою реалізації такої підготовки фахівців Н. Бігун пропонує запровадження у навчальних планах закладів вищої освіти спеціальності «Психологія» спецкурсу «Психологія та психотерапія депресивних розладів». Ми хочемо наголосити на необхідності такого спецкурсу для здобувачів спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», а також на важливості представлення базових аспектів теми у курсі психології для педагогів, лікарів тощо.

Іншим напрямком цієї реабілітаційної моделі є вплив на особистість підлітка. Розвиток особистості підлітків засобами спеціальних психокорекційних, психорозвиваючих, психопрофілактичних програм,

розроблених з позицій особистісного підходу, дозволяє актуалізувати внутрішній потенціал особистості для подолання депресивних станів. Завданнями роботи психолога з підлітками є: розвиток особистісної компетентності підлітків, створення умов для самопізнання підлітків і формування прагнення бути самим собою, вироблення здатності адекватного самовираження та самореалізації, розвиток навичок самоуправління, формування позитивного особистісного мислення, розвиток навичок особистісного самозахисту і самоцілення.

Програма реабілітації має носити перспективний характер, адже усунення наявного у підлітка депресивного розладу не вирішує проблему подолання депресії повною мірою. Особистісна захищеність від депресогенних чинників формується завдяки активізації внутрішніх резервів особистісного розвитку підлітків, формування у них психологічних якостей особистісної стійкості, розвиток адаптативних здібностей школярів, формування життєтворчих здібностей, які передбачають здатність орієнтуватись у різноманітних життєвих ситуаціях і досягати особистісних та навчально-професійних цілей.

Саме через розвиток функцій особистісної саморегуляції, шляхом створення умов для активізації процесів самоактуалізації здійснюється процес подолання та профілактики депресивних розладів, зазначає Н. Бігун [1]. При розробці моделі соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами авторка спирається на вроджене прагнення особистості до самооздоровлення, самовдосконалення, актуалізації латентних здібностей і потенціалу, що цілком відповідає природному процесу розвитку молодшої людини. Таким чином, психологічна допомога депресивним підліткам набуває психорозвивального та психопрофілактичного характеру, адже вона спрямовується на формування вмій і навичок розвитку особистісних властивостей, які допоможуть самостійно подолати депресію та ефективно протистояти дії депресогенних психологічних умов.

З метою реалізації вищезазначених цілей Н. Бігун пропонує введення у шкільну програму дисципліни «Основи депресологічних знань», втім ми вважаємо, що така назва шкільного предмету не сприяє розвитку інтересу підлітків, а може навпаки спонукати до негативізму. Зазначену програму можна вдало реалізувати під час шкільного курсу психології.

Третім напрямком даної моделі є створення реабілітаційного середовища. Програма взаємодії з батьками та педагогами підлітків повинна спрямовуватись на вирішення двох основних завдань:

- усунення несприятливих факторів соціального оточення підлітків та руйнування їх депресивного соціального середовища;

- створення спільними зусиллями спеціальних соціально-терапевтичних умов, які сприяли б послабленню, усуненню депресивного розладу та подальшому закріпленню досягнутого терапевтичного ефекту [1].

Формування реабілітаційного середовища та організація його діяльності передбачає розробку і реалізацію спеціального комплексу заходів, що передбачає консультативні бесіди з батьками, педагогами підлітків, налагодження співпраці з штатним лікарем навчального закладу, участь у підготовці та проведенні психолого-педагогічного консилиуму, тематичні виступи на психолого-педагогічних семінарах. Даний комплекс заходів дозволяє вирішити ряд важливих завдань, які полягають в: інформуванні батьків та педагогів досліджуваних про необхідність створення реабілітаційного середовища; наданні людям, які складають найближче соціальне оточення підлітків, спеціальної інформації про умови, принципи та методи формування реабілітаційного середовища; визначення стратегії дій кожного учасника реабілітаційного середовища; налагодженні взаємодії між безпосередніми учасниками реабілітаційного середовища, корекції та регуляції їх дій.

Н. Бігун наголошує, що наявність дієвого реабілітаційного середовища значно розширює можливості подолання депресивних розладів у підлітків. У тих випадках, коли батьки і педагоги розуміють необхідність та важливість своєї участі в реабілітаційному процесі, підлітки значно швидше виходять з депресивного стану, а досягнутий терапевтичний ефект є більш високим і стійким [1]. Недоліком даного підходу є значне навантаження на шкільного психолога, за умови якого повноцінна реалізація моделі соціально-психологічної профілактики депресивних розладів у дітей є малоімовірною. Хоча ідея покладення даних функцій на шкільного психолога, розставити акцент в його роботі на профілактику депресивних розладів у дітей є доцільною та потребує менших матеріально-технічних затрат.

Висновок. Депресія у дітей та підлітків є дуже розповсюдженим явищем, а у періоди соціально-політичної, економічної нестабільності та найголовніше – постійної небезпеки для життя внаслідок війни ризику виникнення дитячих депресій збільшуються. Набагато більшими також є негативні наслідки депресивного розладу у дітей – девіантна та навіть суїцидальна поведінка. Однак, більшість дитячих та підліткових депресій залишаються недиагностованими через специфічні вікові особливості прояву. На відміну від депресії дорослих, яка частіше за все проявляється апатією, симптомами дитячої депресії є надмірна агресивність, труднощі у навчанні, порушення соціальної взаємодії тощо. Батьки, сімейні лікарі, вчителі є недостатньо обізнаними у цьому питанні, внаслідок чого стан дитини погіршується, а процес лікування стає складнішим. Саме тому необхідно є система

соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами. Українські вчені створюють фундаментальні наукові праці та пропонують свої моделі реабілітації. Усі сходяться на думці, що програма соціально-психологічної реабілітації дітей та підлітків із депресивними розладами має бути мультидисциплінарною (включати в себе роботу психологів, соціальних працівників, педагогів, медиків), комплексною (включати психодіагностику, психокорекцію, психотерапію, психопрофілактику, психологічну просвіту, психофармакологію). Система соціально-психологічної реабілітації має бути спрямована не лише безпосередньо на дитину, а й на створення реабілітаційного соціального середовища – включати в себе роботу з сім'єю, шкільним середовищем, а також спрямовуватись не тільки на зникнення наявних депресивних симптомів, а й на профілактику подальших рецидивів захворювання.

Література:

1. Бігун Н.І. Особливості організації психологічних заходів профілактики та подолання депресивних розладів у підлітків. *Проблеми сучасної психології*. 2011. №11. С. 37–46.
2. Бігун Н. Суб'єктивні образи депресії підлітків як предмет психологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2007. №3. С. 108–114.
3. Гавриловська К.П. Шляхи підтримки дітей та підлітків із депресивними проявами: робота з родиною / Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць [за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих учених (м. Житомир, 19 квітня 2019 року)] / Ред. колегія: Л.П. Журавльова, Л.О. Котлова, К.А. Марчук / М-во освіти і науки України, Житомирський держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. – С. 33–36.
4. Матковська Т.М., Гавенко Г.О. Соціо-психологічні особливості підлітків з депресивними розладами. *Охорона здоров'я дітей та підлітків*. 2020. №1. С. 20–24.
5. Михайлова Е.А., Матковська Т.М., Мітельов Д.А., Беляєва О.Е. Психосвітня програма системі нейрореабілітації підлітків з депресивними розладами. *Український вісник психоневрології*. 2022. Вип. 3 (112). С.115–119.
6. Рябоконт Н.О. До проблеми реабілітації дітей зі змішаними тривожно-депресивними розладами та коморбідною соматичною патологією. *Охорона здоров'я дітей та підлітків*. 2020. №2. С. 14–17.
7. Хасан І.Є. Чинники виникнення депресій у підлітковому віці. *Перспективи розвитку сучасної психології*. 2022. Вип. 11. С. 255–260.

References:

1. Bigun, N.I. (2011). Osoblivosti organizacii psihologichnih zahodiv profilaktiki ta podolannja depresivnih rozladiv u pidlitkiv [Peculiarities of the organization of psychological measures to prevent and overcome depressive disorders in adolescents]. *Problemi suchasnoi psihologii* - Problems of modern psychology, 11, 37–46 [in Ukrainian].
2. Bigun, N. (2007). Sub'ektivni obrazi depresii pidlitkiv jak predmet psihologichnoi refleksii [Subjective images of adolescent depression as a subject of psychological reflection]. *Psihologija i suspil'stvo* - Psychology and society, 3, 108–114 [in Ukrainian].

3. Gavrilovs'ka K.P. Shljahi pidtrimki ditei ta pidlitkiv iz depresivnimi projavami: robota z rodinoju [Ways of supporting children and adolescents with depressive symptoms: work with the family]. *Proceedings from: Vseukraïns'ka naukovo-praktychna konferentsiia dlja molodih uchenih «Aktual'ni problemi osobistisnogo zrostannja» – The All-Ukrainian scientific and practical conference for young scientists «Actual problems of personal growth»*. (pp. 33-36). Zhitomir: Vid-vo ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

4. Matkovs'ka, T.M., Gavenko, G.O. (2020). Socio-psihologichni osoblivosti pidlitkiv z depresivnimi rozladami [Socio-psychological features of adolescents with depressive disorders]. *Ohorona zdorov'ja ditej ta pidlitkiv - Health care of children and adolescents*, 1, 20–24 [in Ukrainian].

5. Mihajlova, E.A., Matkovs'ka, T.M., Mitel'ov, D.A., Beljaeva, O.E. (2022). Psihoosvitnja programa sistemi nejrereabilitacii pidlitkiv z depresivnimi rozladami [Psychoeducational program for the system of neurorehabilitation of adolescents with depressive disorders]. *Ukraïns'kij visnik psihonevrologii - Ukrainian Herald of Psychoneurology*, 3 (112), 115–119 [in Ukrainian].

6. Rjabokon', N.O. (2020). Do problemi reabilitacii ditej zi zmishanymi trivozhno-depresivnimi rozladami ta komorbidnoju somatichnoju patologijeju [To the problem of rehabilitation of children with mixed anxiety-depressive disorders and comorbid somatic pathology.]. *Ohorona zdorov'ja ditej ta pidlitkiv - Health care of children and adolescents*, 2, 14–17 [in Ukrainian].

7. Hasan, I.Є. (2022). Chinniki viniknennja depresij u pidlitkovomu vici [Factors of depression in adolescence]. *Perspektivi rozvitku suchasnoi psihologii - Prospects for the development of modern psychology*, 11, 255–260 [in Ukrainian].

Журнал

Наукові перспективи

*(Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Медицина», Серія «Педагогіка», Серія «Психологія»)*

Випуск № 12(30) 2022

Підписано до друку 28.12.2022 р.
Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.

*Видавець: Громадська наукова організація
«Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія ДК No4957 від 18.08.2015 р.,
Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.*

Надруковано рекламним агентством
«GoToPrint» Адреса, Україна, Київська обл.,
м. Київ, вул. Льва Толстого, 63
e-mail: gotoprint@gmail.com